

Türkiye'deki Cami Proje Yarışmalarının Kutsal Kavramı Üzerinden Değerlendirilmesi

MAKALEDE 2010-2015 YILLARI ARASINDA CAMİ MİMARİSİNE YÖNELİK FİKİR VE PROJE YARIŞMALARINDA DERECE ALMIŞ PROJELER "KUTSAL" KAVRAMINA YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA İNCELENMEKTE VE KAVRAMIN DİNÎ MEKÂN TASARIMINDAKİ YERİ İRDELENMEKTEDİR

İbrahim Türkeri, Feride Önal

MAKALENİN ADI **Türkiye'deki Cami Proje Yarışmalarının Kutsal Kavramı Üzerinden Değerlendirilmesi**
Evaluation of Mosque Project Competitions in Turkey in Terms of Sacred Concept

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-2 (106); 56-61**

MAKALENİN YAZARLARI

İbrahim Türkeri, Dr. Öğr. Üyesi, Gebze Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Feride Önal, Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **14.02.2019**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **20.05.2019**

ÖZET Türkiye'deki cami sorunsalının temel dayanak noktası, her şeyden önce "kutsal anlayışı"dır. Yarışma yoluyla elde edilen cami tasarımları ve bu tasarımlar üzerinden geliştirilen söylemler, düşünsel güzergâhın "kutsal" kavramı ile ilintili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında; 2010-2015 yılları arasında cami mimarisine yönelik fikir veya proje elde etmek amacıyla açılan yarışmalar irdelenmiştir. Yarışmalarda dereceye giren tasarımların izledikleri tasarım paradigmaları, kutsal kavramı çerçevesinde mekânsal ve anlamsal olarak incelenmiştir. Bu söylem analizi, örtülü veya açık bir şekilde yüklü olan "kutsal" algısının tasarımdaki yerini de sergilemektedir.

ANAHTAR KELİMELER kutsal, kutsal mekân, cami, mimarlık yarışmaları

İslam tapınma mekânının mimari boyutuna Türkiye kadrajından bakıldığında cami yapısının, ideolojik bir nesne olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Tip proje olarak ya da tasarlanarak inşa edilen her cami yapısı, toplumda ve mimarlık alanında bir refleks ile karşılaşmaktadır. Tarihin herhangi bir döneminde inşa edilmiş olan örneklerine öykünen veya taklit eden cami tasarımlarının kalıplaşması, bu kalıpları aşmaya çalışan cami mimarisinde yenilikçi yaklaşımların aranmasına yönelik çabalar ve toplum ile mimarlık ortamının modern olarak nitelenen cami tasarımlarına yaklaşımındaki karşıtlık, cami sorunsalının varlığına işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye mimarlık ortamında olumlu örnekleriyle cami tasarımları fiili bir durum oluştururken cami sorunsalının temel tartışma platformu, cami mimarisi üzerine gerçekleştirilen cami proje yarışmalarıdır. Mimarlık yarışmaları kaliteli, işlevsel, ekonomik ve estetik olmanın yanı sıra "yeni"nin arandığı bir tartışma platformu ve dönemin mimarlık üretimini sergileyen arşivlerdir. Sayıları 2010-2015 yılları arasında önemli artış gösteren yarışmalarla cami tasarımlarının elde edilmesi, bu konunun mimarlık ortamında tartışılabilmesi ve üretkenliğin artırılması için fırsat sunmaktadır.

Türkiye'deki cami sorunsalını yarışmalar aracılığıyla değerlendirmeden önce, mimarlık ortamının ve hakim tasarım paradigmalarının çok daha öncesinde şekillenmiş bir olgu olan "kutsal" kavramı üzerinde durmak

gerekmektedir. Çünkü konunun başlığını çözümdürmeye başlayıp devam ettirdikçe, çözümlenemeyen son parçanın "kutsal" sözcüğü olduğu görülmektedir. Kesin ve net bir tarihsel başlangıç noktasının saptanamayacağı kutsal kavramı, yaşayan ya da geride kalmış dinlerden ve İslamiyet'ten çok daha öncesine uzanmaktadır. Öyle ki, zamansal ve mekânsal olarak geriye doğru gidildiğinde kutsal kavramının kaynaklarının belirsizleştiği görülmekte ve zihinsel ortama ait datalar saydamlaşmaktadır. Hem enformasyonun azlığı hem de dönemin yaşam şekillerinin modern dünyanın yaşam şekillerine olan uzaklığı söz konusudur.

İslam dini ve onun tapınma mekânı üzerinde düşünüldüğünde ise, tarihsel referans noktasını İslamiyet'in erken dönemlerinden de daha geriye çekmek yani "kutsal" kavramı üzerinden dil inşa etmek mümkündür. İslam tapınma mekânı sorunsalından çok daha öncesinde şekillenmiş bir mesele olan "kutsal"dan başlayıp düşünmek, kullanılan kelime sayısını artırarak İslam tapınma mekânına ve onun tasarım sorunsalına başka bir alan açabilme imkânı sunmaktadır. İslamiyet'in "kutsal" anlayışını anlamak, tasarlanacak olan cami mekânının ontolojisine de derinlik sunmaktadır.

Dolayısıyla Türkiye'deki cami tasarımlarının ve mimari tasarım paradigmalarının mimari proje yarışmaları üzerinden değerlendirilebilmesi kutsal olana ve kutsalın tezahür etmesi sonucunda gelişen kavramlara vakıf olmayı gerektirmektedir. Tapınma mekânına kimliğini kazandıran; ritüel, litürji, yönelim, sayı sembolizmi, kozmoloji, kozmogoni, axis mundi kavramlarının temelinde de

“kutsal” kavramı bulunmaktadır. Kutsal kavramının teolojik bir kavram olmasının dışında bir gerçeklik olarak tartışılabilmesi; kutsalın belirebileceği mimari mekâna dair geliştirilen söylemler ve tasarımlar üzerinden incelenmesi ile mümkündür.

Kutsal, Kutsal Mekân ve İslamiyet’in Kutsal Kavramına Yaklaşımı

Kutsal için yapılabilecek ilk tanımlama “dindışı”nın zıddı olduğudur (Eliade,1991,26). Başka bir tanıma göre profan (dünyevi) olanın karşıtıdır (Collins,2004,77). Tüm dinlerde Tanrı düşüncesinden bile daha köklü bir kavram olan kutsallık (Güç,1998,337), “kutsal-dışı”nın içinde ve arasındadır (Tacou,2000,35). Özgün ontolojik bir konuma sahip olsa da kutsal, “kutsal dışı/profan” bir dünyada belirir ve doğal bir nesneyi hierophanie (kutsalın oluşumu) aracılığı ile tersine değiştirebilir. Doğal nesne kutsal tarafından asıl görevinden, eski varoluşsal durumundan uzaklaştırılır ve olağan biçimde ortaya çıkmaz. Taş, toprak, gökyüzü, insanlar ve hayal edebilecek tüm biçimlerde oluşabilir (Eliade,1991,26). Kutsalın farklı bir bilinç ile deneyimlenebileceği fikrini savunan Otto’ya göre kutsal; mutlak kudret karşısında korku, gizem ve büyüleyici etki uyandırırken temel özelliği “bütünüyle öteki” (wholly other) olduğudur (Otto,1958,14-25).

Kutsal kavramını etkin ve belirgin biçimde kullanan Durkheim; insan dünyasının kutsal ve dindışı olarak iki alana bölündüğünü ve bu iki alandan biri kutsala dair her şeyi içerirken diğerinin din dışındakileri kapsadığını ifade etmektedir. Herhangi bir şeyi insanlar gündelik kullanımından tecrit ettiğinde kutsal olmakta ve dinin özü kutsal kavramına dayanmaktadır. Kutsal, bir toplumun bir nesneye kutsallık karakterini işlemesidir ve bir ibadet, her şeyden önce kutsal ve kutsal olmayan arasındaki düzenli ilişkilerden oluşmaktadır (Durkheim,2005,57).

Eliade; kutsalı zaman ve mekân yönleriyle tasvir etmektedir ve dindar insan açısından, kutsal mekân-dindışı mekân ve kutsal zaman-dindışı zamanın varlığından söz etmektedir. Dindar insan açısından “doğaüstü”, “doğa”ya ayrılmaz bir şekilde bağlıdır ve doğa hiçbir zaman tamamen doğal değildir, her zaman dinsel bir değerle yüküldür. Doğa daima

onu aşan bir şeyi ifade etmektedir. Mesela, kutsal bir taşta tapılıyor olması, onun taş olmasından ötürü değil kutsal olmasından kaynaklıdır. “Kutsal mekân”, aşkın ve bambaşka olanla iletişim kurulabilen bir “merkez”, insanın kutsal olan ile bağ kurduğunu düşündüğü veya kutsalın kendisini daha fazla hissettirdiği mekândır. Eliade tarafından bilim dünyasına kazandırılan; inanç sahibi, dinsel, dindar insan anlamında kullanılmak üzere ortaya atılmış terim olan Homo Religiosus’un temel niteliklerinden biri, içinde “cennet özlemi” taşımasıdır. Dolayısıyla dindar insan için mekân türdeş değildir ve yeryüzü üzerinde bir toprak parçasının yeniden yaratılıp “bize ait” olmasıyla yani kutsal hâle gelmesiyle var olmaktadır (Eliade,1991,25-27). Pettazzoni ise; profan olandan farklı olarak kutsalın, kutsal bir mekân ve zamanda ortaya çıktığını ifade etmektedir (Pettazzoni,2002,74).

Kutsal mekân(lar) ise; kutsal ve dünyevi olanın zorunlu olarak birbirini dışlamadığı, iç içe veya yan yana olabildikleri, hem kutsalın hem de dünyevi etkinliklerin içinde yer bulduğu karmaşık mekânlar olarak da tanımlanmaktadır (Chidester And Linenthal,1995,1-2). Yeryüzü üzerindeki dinler, kutsal mekân kurucularının yaşamları ve eylemleri ile kutsal mekânları ilişkilendirir ve mekânları evrenin merkezini temsil ederler. Dinin evrensel dilini oluşturan alfabe kutsal mekânın deneyimlenmesi ile biçimlenirken, bu deneyim kutsal ifade eden simgelerin “kutsalın kendisini” ve “kutsal olanın deneyimlenmesi” sonucunu doğurmaktadır (Simmins,2008,47).

Kutsal mekân kavramına kimliğini kazandıran bir kavram olarak “tapınma eylemi”ni incelediğimizde, insanoğlunun var oluşundan bu yana kendi başına ya da toplu bir biçimde kendisinden daha yüce varlıklara, doğa güçlerine inanç ve bağlılıklarını göstermek üzere davranış biçimleri geliştirdiğini görmekteyiz. Bu davranış biçimleri belirli bir düzen, zaman ve mekân aralığında tekrarlandığında “tapınma eylemi” oluşmaktadır. İlkel toplumlar, doğal oluşumları kutsallaştırıp tapınma mekânı olarak kullanırken yerleşik yaşama geçtikten sonra bireysel olarak veya topluluklar hâlinde, inançları doğrultusunda belirlenen zaman aralıklarında tapınma eylemini gerçekleştirmek için açık ve kapalı

tapınma mekânları üretmişlerdir. Tapınma mekânlarının ontolojisi, bu mekânları kuran ve içinde bulunan inananlar aracılığıyla ve bulunma biçimleriyle oluşmaktadır. İnançlar, çoğu zaman kendisinden önceki inanışlar üzerine inşa edildiğinden bu durum tapınma mekânlarının yapısal unsurlarına da yansımaktadır.

İslamiyet’in kutsal anlayışına baktığımızda ise kendisinden önceki Semavi dinlerde olduğundan farklı bir biçimde, “kutsallığı” her yerden ve her şeyden farklılaşmış bir yer olarak tanımlama biçiminin, kendisiyle çeliştiğini görmekteyiz. Her şeyin yaratıcısı ve mutlak sahibi olan Tanrı her yerde ve her şeydedir ve Tanrı ile ilişki kurmak için inşa edilecek “şey” in farklılaşması, kutsallaştırılması baştan reddedilmiştir. Bu nedenle İslamiyet’e göre yeryüzü kutsal ve dünyevi olarak iki asal kategoriye ayrılmamakta, yeryüzünün tamamı İslam dini için eşdeğer kabul edilmektedir. Çünkü kutsalın temel gerekçelerinden birisi, görünenin arkasındaki yönetici bir ilkenin varlığının hissedilmesi ve duymasal alanının ötesinden insana doğru olan bir etkinin kabulüdür. Kutsalın başladığı nokta burasıdır ama bir sonraki durak beden hareketlerinin de içinde bulunduğu ritüellerdir ve İslam dini için bu temel ritüel namazdır. Namaz eylemi temelde insan bedeninin hareketi ile gerçekleşen, bireysel ve toplu olarak yapılabilen bir ibadet biçimidir (Michon,1992,37). Bu bağlamda İslamiyet’in ilk tebliğ edildiği yıllarda “mescid” olarak beliren ibadet mekânı, tarihsel süreç içerisinde “cami” denilen kuruma evrilmiştir. Yeryüzünün tamamını ibadet mekânı olarak ifade eden İslam dinine tezat olarak cami kutsallaştırılmıştır. Artık caminin içinin ve dış ortamın bir ayrımı söz konusudur. Erken dönem İslam camilerinin aksine, içinde var olacağı yerleşim örüntüsünden farklılaştırılarak kutsal ve dünyevi ayrımını reddeden İslam öğretisi ile çelişir bir algı yerleşmiştir. Cami, dünyevi olandan ve gündelik hayattan uzaklaşan ve mimari anlamda bir kalıp haline gelen örnekleriyle gücün-ihtişamın temsiliyet aracı haline gelmiş ve bir sorunsala dönüşmüştür.

Günümüz Türkiye’sinde Cami Sorunsalı

Türkiye mimarlık ortamında İslam tapınma mekânı olarak “cami”, kendisini var eden tüm ontolojik unsurlarıyla çok yönlü görev üstlenerek toplumsal yaşamın

ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dinî bir yapı olarak camilerin, tarihsel dönemlerine ait tipolojilerinin hemen hemen hiç değişmediği, geleneksel tipolojilerin kopyalanmış örnekleri ile bu kalıpları aşmaya çalışan girişimlerin olduğu görülmektedir. Vedat Dalokay ve Nejat Tekelioğlu'nun Kocatepe Camii Projesi'nin durdurularak yerine taklit bir caminin uygulanması, bölge halkı tarafından kabul görmeyen Derinkuyu Park Cami, Çinici Mimarlık tarafından tasarlanmasıyla bile başlı başına bir değer olan ve Ağa Han Mimarlık Ödülü verilen Meclis Camii'nin yıkılmak istenmesi, Taksim'e cami yapılmasına yönelik tartışmalar, yine Başkent Ankara'da Cumhuriyet Dönemi yapılarının yıkılarak yerine kopya bir caminin inşa edilmesi ve sayısı nüfus artış hızının önüne geçerek 90 bine ulaşan veriler bu sorunsalın göstergeleri arasında bulunmaktadır.

Ucube tanımlamasına maruz kalan günümüzde inşa edilmiş ya da günümüzde camiye çevrilmiş yapılar vardır ki cami oldukları bile zorla anlaşılmalıdır (Tümer, 2006, 31). Tarihsel bir dönemin üslubunu idealleştirerek Osmanlı Dönemi'ne öykünen kopya camiler kentlerimizi kuşatmaktadır. Oysa Kuban'a göre; Osmanlı Dönemi'nde birbirinin kopyası camiler yapılmamış, değişik üsluplarla camiler denenmiştir. Bu durum sadece Osmanlı için değil, dünya geneli için de söz konusudur. Müslümanlar yüzyıllarca geleneklerini, yorumları ile geliştirmiş ve bir zenginlik oluşturan çeşitli üsluplar yaratmışlardır (Kuban, 2013, 24). Bununla birlikte Türkiye mimarlık ortamında çağdaş cami tasarımlarında cami yapısını oluşturan kubbe ve minare gibi öğelerin tartışılması meselenin her zaman önüne geçmiştir. Cami tasarımlarının önerdikleri öğeler üzerinden tartışılması, meseleyi "kubbesiz cami" ya da "minaresiz cami" nin olurluğuna hapsetmiştir. Kubbe ve minare cami mimarisinde zorunluluk değildir. Batuman'ın ifadesiyle minaresiz cami kütleli olarak eksik bir yapı değildir. Cami ile minare arasında kütleli ilişkisizlik olduğundan yeni kombinasyonlar oluşabilir. Buna rağmen minarenin dinsel bir referans şeklinde algılanması yaygındır (Batuman, 2012, 96). Günümüz cami yapılarının üzerine giydirilecek olan ambalajın ya da kubbe kalıbının aksine Günay'ın ifadesiyle, Mimar Sinan kubbeyi sadece mekân örtüsü olarak değil, taşıyıcı sistemin de çıkış noktası şeklinde ele

almıştır. Yapının içindeki strüktürel sistemin dışından da algılanabilmesi, yapılarının diğer bir özelliği olmuştur (Günay, 2002).

Cami sorunsalı olarak adlandırılan konu genel olarak; caminin kentsel ortamdaki etkileri, cami mimarisine yaklaşım, mimari üslup, cami sembolizmi, yan işlevlerin seçimi ve arsa verileri üzerinden tartışılmaktadır. Oysa ki meselenin kutsal olana temas etmesi, cami üzerine oluşmuş değer yargılarını aşmaya çalışan fikirlerin reddedilmesi sebebiyle ve mimarlığın yeniden üretim süreçlerinin önünde ciddi bir mesele olduğu için kadrajın geniş tutulmasını gerektirmektedir. Cami sorunsalı toplumsal ve kültürel alışkanlıkları, yeni ve farklı yaklaşımları da içinde barındıran bir problemler bütünüdür tam da ortasında yer almaktadır. Mesele tarihsel olmasının yanı sıra güncelliği açısından da önemlidir. Bu anlamda Evren cami sorunsalının başka bir tarafına değinerek; modern cami olarak ifade edilen yapı malzemelerinin modern olmasından ziyade modern düşünce ve duygu ile yaratıcılığa dayanan tasarımların yapılmasıdır, der (Evren, 2013, 19). Behruz Çinici ve Can Çinici'nin Meclis Camii, Cengiz Bektaş'ın Etimesgut Camii ve Emre Arolat'ın Sancaklar Camii gibi cami mimarisi üzerine söylem geliştiren, tartışmaları besleyen denemeler vardır. Bu örnekler yenilikçi yaklaşımları ve yorumları itibarıyla olumlu örneklerdir fakat fiili durumlardır. Hristiyanlığın kabul ettiği güçlü örnekler kadar modern bir İslam tapınma mekânı örneği henüz tasarlanmamıştır. Bunun altında yatan temel nedenler ise; cami sorunsalına yaklaşımın henüz tanımlanmamış olması ve meselenin ideolojik boyutlara taşınmış olmasıdır.

Fiziki çevrede yer alan camilerin mimari tasarımlarının elde edilme yöntemleri incelendiğinde genellikle şahısların, sivil toplum kuruluşlarının veya belediyelerin teşebbüsü doğrultusunda, doğrudan temin yoluyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle son yıllarda cami yaptırma ve yaşatma derneklerinin ve belediyelerin cami projesi elde etmek için başvurduğu bir diğer yöntem ise mimari proje yarışmaları olmuştur. Mimari proje yarışma süreçleri; mimarlığın kuramsal ve kavramsal gelişimine katkı sağlayan;

bir tasarım problemi üzerinde bir kişinin veya bir ekibin düşüncelerinin, tasarım yaklaşımlarının ifade edildiği; zengin bir arşiv ve tarihsel bir kaynak oluşturma niteliğinin yanı sıra bir dönemin mimarlık anlayışına yönelik eğilimlerin ve izlerin okunabildiği platformlar olarak da değerlendirilmelidir. Türkiye'de sosyal, kültürel ve ideolojik boyutları ile tartışılan cami sorunsalının mimarlık alanındaki temel tartışma platformu olarak mimari proje yarışmaları görülmektedir. Mimarlık ortamında gündem oluşturmaya ve etkileri açısından cami tasarımlarının "mimarlık yarışmaları" ile elde edilmesi, egemen kültür ve mimarlık ortamı etkileşimi/ilişkisi bağlamında ayrı bir önem kazanırken; tasarımcı ve jüri arasında ortak bir konuşma aralığı olarak beliren mimari tasarım paradigmaları, mimarlık ortamında cami sorunsalının hangi sınırlarda tartışıldığını da tariflemektedir.

Yarışma Yöntemiyle Elde Edilen Cami Tasarımlarının Kutsal ve Dinî Ölçütlere Yaklaşımı

Türkiye'de 2010 yılı sonrasında cami mimarisi üzerine fikir veya proje elde etmek üzere açılan mimari proje yarışması sayısında yarışmalar tarihinde hiç olmadığı kadar artış olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan 2000'li yıllara kadar, İslam tapınma mekânı tasarımı elde etmek için (cem evi tasarımı dâhil olmak üzere) beş kez yarışma yöntemi uygulanırken, 2010-2015 yılları arasında altı kez yarışma yolu ile proje elde etme yöntemine başvurulmuştur. Bu yarışmalardan ikisi cem evi tasarımı elde etmek üzere açılmış yarışmalardır, diğer dördü cami mimarisi üzerine fikir veya proje elde etmek üzere açılmıştır ve gündem oluşturmuştur. Çalışma kapsamında; Türkiye mimarlık ortamındaki İslam tapınma mekânları tasarımlarının kutsal ve dinî ölçütlere yaklaşımlarının belirleyebilmek için ve 21. yy. Türkiye mimarlık ortamında üretilen İslam tapınma mekânı tasarımlarının kutsal kavramı ile olan ilişkisi, cami tasarımına yönelik fikir veya proje elde etmek amacıyla açılan dört yarışma üzerinden incelenmiştir. Bunlar; Cami Mimarisi Üzerine Fikir Proje Yarışması (2010), Şişli Halide Edip Adivar Külliyesi Mimari Proje Yarışması (2012), İstanbul Çamlıca Cami Mimari Proje Yarışması (2012) ve Büyükdada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması (2015)'dir. Yarışma şartnamelerine ulaşılarak

MEKÂNSAL ANLAMSAZ DEĞERLENDİRME	MAKET / PERSPEKTİF	VAZİYET PLANI	PLAN	KESİT	KUTSAL VE DİNİ ÖLÇÜTLERE YAKLAŞIM	
CAMİ MİMARISI ÜZERİNE FİKİR YARIŞMASI (2010)	Eşdeğer Ödül 1					sukunet içinde hareket mütevazilik doğallık güzelik tezyinlik
	Eşdeğer Ödül 2					caminin kutsal bir mekân oluşuna öne çıkarmak
	Eşdeğer Ödül 3					şeffaflık sadelik
	Eşdeğer Ödül 4					şiresellik basitlik sadelik huzur yaratan
	Eşdeğer Ödül 5					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	Eşdeğer Ödül 6					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır

Tablo 1

MEKÂNSAL ANLAMSAZ DEĞERLENDİRME	MAKET / PERSPEKTİF	VAZİYET PLANI	PLAN	KESİT	KUTSAL VE DİNİ ÖLÇÜTLERE YAKLAŞIM	
ŞİŞLİ HALİDE EDİP ADIVAR KÜLLİYESİ ULUSAL MİMARİ PROJE YARIŞMASI (2012)	1. Ödül					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	2. Ödül					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	3. Ödül					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	Mansiyon 1					sessizlik dinginlik
	Mansiyon 2					mabed olgusu tevazu sakinlik dinginlik
	Mansiyon 3					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır

Tablo 2

MEKÂNSAL ANLAMSAZ DEĞERLENDİRME	MAKET / PERSPEKTİF	VAZİYET PLANI	PLAN	KESİT	KUTSAL VE DİNİ ÖLÇÜTLERE YAKLAŞIM	
ŞİŞLİ HALİDE EDİP ADIVAR KÜLLİYESİ ULUSAL MİMARİ PROJE YARIŞMASI (2012)	Mansiyon 4					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	Mansiyon 5					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	Satınalma 1					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	Satınalma 2					yer ile gök arasındaki varoluşsal ilişki
	Satınalma 3					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır

Tablo 3

MEKÂNSAL ANLAMSAZ DEĞERLENDİRME	MAKET / PERSPEKTİF	VAZİYET PLANI	PLAN	KESİT	KUTSAL VE DİNİ ÖLÇÜTLERE YAKLAŞIM	
İSTANBUL ÇAMLIÇA CAMİ MİMARİ PROJE YARIŞMASI (2012)	2. Ödül 1					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	2. Ödül 2					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	3. Ödül 1					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	3. Ödül 2					ilahi bir huzura yavaşça çıkıldığını hissettirme düşüncesi
	1. Mansiyon					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır

Tablo 4

MEKÂNSAL ANLAMSAZ DEĞERLENDİRME	MAKET / PERSPEKTİF	VAZİYET PLANI	PLAN	KESİT	KUTSAL VE DİNİ ÖLÇÜTLERE YAKLAŞIM	
İSTANBUL ÇAMLIÇA CAMİ MİMARİ PROJE YARIŞMASI (2012)	2. Mansiyon					yapının tümünün bir tevhid fikrini göstermesi düşüncesi
	3. Mansiyon					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	4. Mansiyon					kulun Allah'a yönelişi el açıp dua etme metaforu
	5. Mansiyon					yer yüzünden ayrılarak gökyüzüne yönelmek

Tablo 5

MEKÂNSAL ANLAMSAZ DEĞERLENDİRME	MAKET / PERSPEKTİF	VAZİYET PLANI	PLAN	KESİT	KUTSAL VE DİNİ ÖLÇÜTLERE YAKLAŞIM	
BÜYÜKADA ÇARŞI CAMİ FİKİR PROJESİ YARIŞMASI (2015)	1. Ödül					İslam'ın fıkıh mekanizması Hadisler Ön safın fazileti
	2. Ödül					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır
	3. Ödül					maddi ve manevi kirlerden arınmak namazın ibadet mahallinde maddeleştirilmesi
	1. Mansiyon					veriyeye ulaşlamamıştır
	2. Mansiyon					İslam'da suyun önemi ve kutsallığı suyun düşüncelere immesi ve huzur vermesi
3. Mansiyon					kutsal ve dini ölçütlere atıf yapılmamıştır	

Tablo 6

ÜSTTE Cami Mimarisi Üzerine Fikir Proje Yarışması (2010) (Tablo 1)
Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması (2012) (Tablo 2)
Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması (2012) (Tablo 3)
İstanbul Çamlıca Cami Mimari Proje Yarışması (2012) (Tablo 4)
İstanbul Çamlıca Cami Mimari Proje Yarışması (2012) (Tablo 5)
Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması (2015) (Tablo 6)

yarışmaların içeriği ve amacına y6nelik çıkarımlar yapılmış, dereceye giren tasarımların mimari açıklama raporları ve tasarım verilerine (maket fotoğrafı, g6rsel, plan, kesit, g6r6n6ř vb.) ulaşılarak, kutsal ve din6 ölç6tlere yaklaşımlarının yer aldđđ bir d6zenekte değerlendirilmiştir (Tablo 1), (Tablo 2), (Tablo 3), (Tablo 4), (Tablo 5), (Tablo 6).

2010-2015 yılları arasında cami mimarisine y6nelik fikir veya proje elde etmek amacıyla açılan bu 4 yarışmada 6d6l kazanan 31 tasarımın verilerine ulaşılabilmemiştir. Bu yarışmalarda 6d6l kazanan projelerin verilerine ulaşamamak, cami projesi elde etmek için seçilen yarışma platformunun doğası gereği mimarlık arşivi olması ile çelişmesi açısından mesleki anlamda başka bir konuya da aralık açabilmektedir. Veriler elde edilebilenler 6zerinden irdelendiğinde, tasarımların kutsal kavramına ilişkin yaklaşımlarının neyi ifade ettiğini aşağıdaki başlıkların izinden değerlendirmek m6mk6nd6r.

Yer ve Bağlam

- Tasarımların d6ř6nsel g6zergahları incelendiğinde; yakın evre ilişkilerinin sağlanması, istenilen cami kapasitesi doğrultusunda bir b6y6kl6đ6n oluşturulması ve program ilişkilerinin 6z6mlenmesinin tasarım paradigmalarını etkileyen baskın unsurlar olduğu g6r6lmektedir. Dolayısıyla bu erevesel 6zerinden yaklaşıldığında kutsal kavramına y6nelik s6ylem/atıf geliştirilemediği g6zlemlenmiştir.

- Caminin yere bağımlı olması, tasarım alanının fiziksel, sosyal ve kentsel verilerinin belirli olması, cami mimarisi 6zerine 6retilen fikirlerin, ihtiyaç programının ve arsa verilerinin etkisi altında şekillenmesini sağlamaktadır.

Kentsel Bağlam

- Tasarımlarda, mek6nsal bir 6ge olan avlu ve lit6rjik bir 6ge olan minarenin; caminin kente entegre olması için ve kentsel mek6n 6retmek için kullanılan en temel yapısal 6ge olmalarıyla birlikte 6te alem ile d6şeyde ilişki kurmanın da araçları olarak g6r6lmektedir.

- Tarihsel s6re içerisinde lit6rjik bir 6ge konumunda kullanılan minare, bu yarışmalardaki t6m tasarımlarda kullanılan değerinden ziyade anıtsal bir landmark olarak imge değeriniyle yer almaktadır.
- Caminin dış mek6n 6z6mlenmeleri ile kentsel mek6nı uyaran etkilerinin 6nemsendiği tasarımlardan ayrılıp, kendi

g6r6nt6s6 ve farklılığı ile içerisinde bulunduğu yerleşim 6r6nt6s6n6n simgesi olmayı hedefleyen yaklaşımlar g6r6lmektedir.

Tipoloji

- Merkezi plan tipolojisini kırmaya çalışan tasarımların, mevcut tipolojinin yerine namazg6h tipolojisinin yorumu veya enine dikd6rtgen plan tipolojisi 6nerdikleri g6r6lm6řt6r.

- S6regelen merkezi plan tipolojisinin, enine dikd6rtgen plan şeması 6nerilerek kırılmaya çalışılması, merkezi plan tipolojisinin oluşturduğu kalıpları tek başına kıramamaktadır. Merkezi plan tipolojisinin devamlılığında oluşan “son cemaat” yeri ve kavramının, hem İslam tapınma mek6nı tasarımının paradigması olarak tartışılması açısından, hem de İslam tapınma mek6nı ile kent arasında bir eşik olması açısından 6nemli olduğu g6r6lmektedir.

Program

- Tarihsel s6re içerisinde caminin sadece ibadet mek6nı olarak kullanılmaması durumunu benimseyen tasarımlar, caminin sadece kendisi olarak var olmayacağını benimseyerek k6t6phane, kafeterya, çay ocađđ gibi programlar 6nermiştir. Dolayısıyla cami bu noktada, içinde bulunduğu yerleşim 6r6nt6s6n6n sosyal ve k6lt6rel ortamına y6nelik bir kataliz6r olarak g6r6lmektedir.

- B6t6n m6kemelleştirilmiş anlara ait g6rseller, camiye g6ndelik hayatı 6rg6tleyen bir unsur olarak g6stermektedir.

Lit6rjik-Mek6nsal-Str6kt6rel 6ge Kullanımları

- Geleneksel tasarım paradigmalarına tutunmayan t6m tasarımların minber, mihrap, k6rs6 gibi lit6rjik 6geleri yeniden yorumlayarak kullandıkları g6r6lmektedir. Bununla birlikte şadırvan gibi mek6nsal bir 6geyi uygun bir fonksiyonel 6z6mlenme ile konumlandırmaktan uzak durup, lit6rjinin bir parçası olarak g6ren ve bu duruma atıfta bulunan tasarımlar da bulunmaktadır.

- Genel olarak harim kısmının biraz gerisinde ve 6st kotunda bir mek6nsal 6ge konumundaki kadınlar mahfili 6z6mlenmesi ile birlikte; harim kısmının b6l6c6 bir y6zeyle ayrılıp kadın ve erkeğin yan yana ibadet etmesini 6neren yaklaşımlar da g6r6lm6řt6r. Fakat bu 6z6mlenmeleri

yapan tasarımlarda da kadının cami yapısındaki yerine y6nelik bir s6yleme rastlanmamıştır.

- Stilize edilmiş yeni formlarıyla ya da geleneksel h6liyle tasarımlarda kullanılan str6kt6rel 6ge konumundaki “kubbe”nin, cami mimarisi 6zerine fikir veya proje elde etmek için bu yarışmalarda da geleneksel ve modern arasında kurulan safları belirleyen en 6nemli unsur olduğu, fakat mimarlık ortamının kubbeli/ kubbesiz cami tartışmalarını ařtıđđ g6r6lmektedir.

Bununla birlikte tasarımlardan 17’sinin mimari raporlarında veya şematik anlatımlarında “din6 ölç6tler” 6zerinden konuya temas ettiği, 14’6n6n ise din6 ölç6tlerle birlikte “kutsala” atıfta bulunduğu g6zlemlenmiştir. Tasarım yaklaşımlarında kutsal ve din6 ölç6tlere atıfta bulunan bu tasarımların 6’sının bir “tasvir” olarak din6 ölç6tler 6zerinden, 5’inin rit6el/tapınma eylemi ve 3’6n6n ise hierofani veya mitler 6zerinden atıfta bulunduğu g6zlemlenmiştir.

Kutsal ve Din Algısı

Yarışma d6zeneğinin doğası gereği tasarımların her biri, tasarımcıların farklı kutsallık ve din algılarının yansımalarıdır. İnanın ya da inanmanın t6m tasarımcılar kendi inanç mek6nlarını ve mistik anlayışlarını aktarmışlardır.

Kutsala atıfta bulunmayan tasarımların g6ncel mimarlık eğilimlerine ya da cami mimarisindeki mevcut tartışmalara “şimdi” 6zerinden eklenmeyi yeterli g6rmelerini bir neden olarak okumak m6mk6nd6r. Bu tasarımlarda 6te alem ile bağ kurmayı sağlayacak mek6n arayışının, mihrap duvarının yeniden yorumlanması ve cami 6st 6rt6s6n6n yaratacađđ ışık etkileri ile sağlanmaya alıřıldıđđ g6r6lmektedir.

- Mihrap duvarının yeniden yorumlandıđđ tasarımlar su ve bitki hierofanisini mihrap mek6nı ile ilişkilendirmiştir. Bu yorumun sağlanmaya alıřıldıđđ tasarımlarda, caminin içinde bulunduğu fiziki çevreden net sınırlarla ayrıldıđđ g6r6lmektedir.

- Modern yaklaşımları benimseyen bu tasarımlarda yapının cami olduğunu ifade eden İslami unsurlar ve yazıların 6st 6rt6, mihrap ve minare gibi 6gelerle ilişkilendirilerek kullanıldıđđ g6r6lmektedir.

Kutsala atıfta bulunan tasarımları ve temel dayanak noktalarını; din6 ölç6tler 6zerinden, rit6el/tapınma eylemi 6zerinden ve hierofani veya mitler

üzerinden değerlendirmek mümkündür.

• Dinî ölçütler üzerinden kutsala atıfta bulunan tasarımlar; İslamiyet'in doğallık, yalınlık, sadelik, basitlik, huzur yaratma, sessizlik, dinginlik, şeffaflık, sakinlik, birleştiricilik ve bir araya getiricilik ölçütlerinin temel almışlardır. Strüktürel ve mekânsal çözümler incelenildiğinde; plan kurgularının geleneksel cami formunun dışına çıkarak, enine gelişen namazgâh tipolojisi bağlamında yorumlandığı görülmektedir. Şeffaflık; kubbeyi geleneksel formundan farklılaştırarak cami çeperlerinin yeniden yorumlanma çabasıyla, sessizlik, sakinlik ve dinginlik, ibadet mekânı içerisindeki ışık etkileriyle sağlanmaya çalışılmıştır. Simgesel ve sembolik vurgular ile caminin kutsal bir mekân oluşunu öne çıkarma düşüncesi ve caminin cemaat tarafından ayırt edilebilmesi üzerine kurgulanmasına yönelik ifadeler de vurgulanmaktadır.

• Ritüel/tapınma eylemi üzerinden kutsala atıfta bulunan tasarımlarda; ibadet eyleminin kalıplaşmış bir mekâna veya biçimsel figüre indirgenemeyeceğini vurgulanarak kubbenin farklı kompozisyonlarda yorumlandığı görülmektedir. İslami tapınma eylemi sırasında gerçekleşen "kulun el açıp dua etmesi" gibi metaforik yaklaşımların yanı sıra geçmişin bol süslemeli büyük kubbeli mabetlerine öykünmeden, çağın düzeni içerisinde katılan gündelik yaşamı mekânda maddeleştirmenin hedeflediği tasarımlarda; cami üst örtüsünün saf düzenini tanımlamasıyla sağlama çabasının izlediği gözlemlenmektedir.

• Hiyerofani veya mitler üzerinden kutsala atıfta bulunan tasarımlar; mabed olgusu, yer ile gök arasındaki varoluşsal ilişki, maddi ve manevi kirlilerden arınmak, İslam'da suyun önemi, ilahi bir huzura yavaşça çıkıldığını hissettirme düşüncesi ve yeryüzünden ayrılarak gökyüzüne yönelmek olarak karşılığını bulmaktadır. Mabed olgusunun, bir üstünlük ve egemenlik sembolü olarak değil, "diğerlerine" saygı ve ölçülü bir biçimde "birlikte var olma kabulü" ile ortaya konulması gerekliliği, sınır duvarları ile yer ile gök arasındaki varoluşsal ilişki ise; maddi dünyadan uzaklaşıp uhrevi olana yaklaşabilmek ve

bu tasarımlar üzerinden geliştirilen söylemlerin düşünsel güzergahının kutsal kavramı ile ilintili olduğunu göstermektedir. Süreçleri ve sonuçları itibariyle mimari proje yarışmaları ile elde edilen tasarımlar, "kutsal kavramına yaklaşım"ın örtük veya açık bir biçimde hem fiziki hem de beşeri olarak kullanılan en temel paradigmalardan biri olduğunu göstermektedir. Kutsal kavramını derinliğine irdelemek, cami sorunsalını daha kapsamlı bir tartışma ortamına çekebilecek potansiyeli taşımaktadır.

Sonsöz

Cami tasarımı üzerine geliştirilen mimarlık söylemleri, siyasileşebildiği için yaygınlaşmakta ve mimarlık ortamını da etkilemektedir. Kamu kuruluşlarının veya sivil toplum örgütlerinin hakim mimari kültür ve ideolojisi doğrultusunda düzenlenen cami proje yarışmalarının, konusu ve içeriği bu doğrultuda belirlenmektedir. Türkiye'de "cami sorunsalı" olarak adlandırılan konu; "cami" üzerine oluşmuş değer yargılarını aşmaya çalışan fikirlerin kabul görmemesi, mimarlığın yeniden üretim süreçlerinin önünde önemli bir problem olduğu için önemlidir. Cami sorunsalı, toplumsal-kültürel alışkanlıkları, yeni-farklı ideolojik yaklaşımları da içinde barındıran bir problemler bütünüdür. Tam da ortasında yer almaktadır. Toplumsal olarak bu yargılar kırılmadığı sürece, mimarlık alanının yeniden üretim sürecinden farklı gündemlere bağımlı kalınacağı aşikardır.

Farklı programlar ve içeriklerine rağmen cami sorunsalının yeniden tartışılması bağlamında gündemi belirleyen bu 4 yarışmada elde edilen tasarımlar, kutsal kavramı üzerinden irdelendiğinde tasarımların cami sorunsalını hangi boyutlarda ele aldığı, mimarlık ortamının etki alanını tariflemekle birlikte tasarlayan-tasarlanan-inanan arasındaki mesafe ayrı bir çalışma konusuna alan açmaktadır. Ritüelin (namaz) gerçekleşme nedeni "kutsal" kavramını işaret etsede, tek başına bir dinin kutsal anlayışını, mitlerini ve ritüellerini anlamak, hiçbir zaman tapınma mekânlarının ontolojisini açıklamaya yetmemekle birlikte bu çabanın alt yapısını oluşturan en önemli okuma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma; yarışma yoluyla elde edilen İslam tapınma mekânı tasarımları

ve bu tasarımlar üzerinden geliştirilen söylemlerin düşünsel güzergahının kutsal kavramı ile ilintili olduğunu göstermektedir. Süreçleri ve sonuçları itibariyle mimari proje yarışmaları ile elde edilen tasarımlar, "kutsal kavramına yaklaşım"ın örtük veya açık bir biçimde hem fiziki hem de beşeri olarak kullanılan en temel paradigmalardan biri olduğunu göstermektedir. Kutsal kavramını derinliğine irdelemek, cami sorunsalını daha kapsamlı bir tartışma ortamına çekebilecek potansiyeli taşımaktadır.

Son olarak; tasarımcının imgelemleri üzerinden yaptığı atıfların hangisinin kutsal hangisinin dinî ölçüt olduğunu tanımlamak mümkün görünmemektedir. Fakat eleştirilemez olan "kutsal"ın, temelinde eleştiri olan "yarışma" platformunda değerlendirilmesi şu soruyu sormaya imkan tanımaktadır; cami yapısını bu yapıyı kuran öğeler üzerinden düşünmek yerine, "kutsal" fikrine "ussal" olan kadar ihtiyacımız yok mu?

KAYNAKLAR

- Batuman, B. (2012) Mimarlığın ABC'si, Say Yayınları, İstanbul, s. 96.
- Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışma Kitabı (2010) Aydoğdu Ofset, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri.
- Chidester And Linenthal (1995) American Sacred Space, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis.
- Collins, R. (2004) Interaction Ritual Chains, Princeton University Press, New Jersey, s. 48.
- Durkheim, E. (2005) Dini Hayatın İkel Biçimleri, Eskiyei Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Eliade, M. (1991) Kutsal Ve Dindışı, Gece Yayınları, Ankara.
- Eliade, M. (1981) A History Of Religious Ideas, The University Of Chicago Press, Chicago.
- Evren, E. (2013) Modernlik ve Türkiye'de Modern Camiler, Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya, s. 19.
- Güç, A. (1998) Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı, Dinler Tarihi Araştırmaları I, Ankara, s. 337.
- Günay, R. (2002) Mimar Sinan ve Eserleri, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D. (2013) 1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu: Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde Çağdaş Tasarım ve Teknolojileri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 24-27.
- Michon, J. L. (1992) İslam Şehri - Dini Kurumlar, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Otto, R. (1958) The Idea of the Holy, Oxford Bookshelf, The United States Of America.
- Pettazzoni, R. (2002) Tanrıya Dair, İz Yayınları, İstanbul.
- Simmins, G. (2008) Sacred Spaces and Sacred Places, University of Calgary, Kanada.
- Tacou, C. (2000) Din ve Fenomenoloji, (çev. H. Köser), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tümer, G. (2006) Ucube Camilerden Öteki Camilere - Mea Architectura Mea Culpa, Mimarlık Dergisi, Sayı:331, s. 31.
- Türkeri, İ. (2016) Türkiye'deki İslam Tapınma Mekânı Tasarımları Ve Mimari Tasarım Paradigmalarının Mimari Proje Yarışmaları Üzerinden Değerlendirilmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Danışman: Doç. Dr. Feride Önal, Doktora Tezi.
- <http://www.arkitera.com/proje/4440/1-odul-buyukada-carsi-camii-mimari-fikir-projesi-yarismasi> [Erişim Tarihi 05.02.2016]
- <http://www.tasarimyarismalari.com/istanbul-camllica-camii-yarismasi-sonuclandi/> [Erişim Tarihi 04.01.2016]
- http://kolokyum.com/yazi/3926/halide_edip_adivar_kulliyesi_ulusal_mimari_proje_yarismasi [Erişim Tarihi 02.01.2016]